

REALITĂȚI CONFESIONALE ÎN TRANSILVANIA ÎN PREZIUA UNIRII CU ROMA A UNEI PĂRȚI A ROMÂNILOR ORTODOCȘI

KONFESSIONELLE REALITÄTEN IN SIEBENBÜRGEN VOR DER UNION EINES TEILS DER ORTHODOXEN RUMÄNEN MIT ROM

ZUSAMMENFASSUNG

Den neuen Tendenzen in der europäischen Geschichtsschreibung des Problems folgend, bespricht der Autor die konfessionelle Situation der Rumänen, Ungarn und Sachsen aus Siebenbürgen nach der Schlacht von Mohács (29 August 1562); der Statut der drei anerkannten Religionen und der anerkannten Nationen im Fürstentum in der Zeit vor und nach der Diät in Turda aus dem Jahre 1568.

Aus der Perspektive des religiösen Rahmen der von den siebenbürgischen Diäten bis 1600 erschaffen wurde, kann man bemerken was die Studie exemplifiziert hat, daß die Gesetze betreffend die religiöse Freiheit, in der Sinn der Diät von Turda im 1568 wirklich sehr fortgeschritten waren, für eine Zeit als Europa von interkonfessionellen Kriege durcheinander gebracht war, als wir die Ereignisse des Krieges aus dem Tag des Heiligen Bartholomeus, oder Michel Servets Fall, der in Genf (1533) zum Verbrennen auf dem Scheiterhaufen verurteilt wurde, beobachten können.

Die Studie hat neben der Versuch einer objektiven Darstellung der siebenbürgischen Gesellschaft im XVI. und XVII. Jahrhundert und sogar später, auch ein anderes Element vorgestellt: das rumänische Element, in Überzahl und orthodox. Zur dieser Zeit gab es eine ziemlich anormale Situation: die ethnische Minderheit unterwirft und regiert über eine tolerierte Mehrheit. Es wird in diesen Sinn ein gesetzliches Rahmen geschaffen wo die Rumänen keinen Platz haben, und mehr, wird für sie eine intensive Propaganda für ihre Konvertierung zur Calvinismus geführt. Das was die Diäten für die religiöse Freiheit stipulierten betraf nur die drei Nationen: die Ungarn, die Sachsen und die Szeklern – und die vier anerkannten Religionen: Katholizismus, Lutheranismus, Calvinismus und Antitrinitarismus. Die orthodoxen Rumänen waren nicht teil des „Status“ und waren als Folge auch nicht anerkannt, sondern nur akzeptiert, toleriert „usque beneplacitum principum et regnicolarum“.

Der Autor bemerkt und analysiert genau diese doppelte, ethnische und religiöse, Diskriminierung der Rumänen aus der Perspektive der Diätbestimmungen Siebenbürgens in der Epoche.

Proiectul cercetării unirii unei părți a românilor ortodocși cu Roma implică fără îndoială o cunoaștere profundă a realităților transilvane, atât de ordin social, economic, politic, precum și confesional. Având în vedere și faptul că Transilvania este prezentată ca model de toleranță, dar și ca loc al convulsiilor politice și religioase, considerăm foarte necesară o discuție asupra acestei realități. De aceea, în cele ce urmează, vom aborda pe scurt această problemă.

Preocupat de problema libertății religioase din Europa în secolele XVI și XVII, Hans R. Guggisberg își pune o întrebare retorică: „Poate un supus, care nu are aceeași religie cu a guvernanților să fie, totuși, un supus loial?”¹. Ținând cont de confruntările religioase violente din Europa în timpul Reformei, Guggisberg a ajuns la concluzia că principiul „cuius regio eius religio”, așa cum a fost el aplicat începând din 1531 în Elveția și din 1555 în regatul german era, de fapt, o soluție de compromis care deturna pluralismul. Toleranța practică de cei cu o altă credință în existența unuia și aceluiași stat putea să se dezvolte mai departe într-o manieră diferită. La nivelul cel mai de jos exista simpla recunoaștere a libertății conștiinței cu condiția ca rebelul să nu-și fi exprimat convingerea în mod public. Mai departe exista permisiunea de a exercita cultul privat, apoi dreptul, fixat prin documente, de a celebra slujbele în mod public. Cel mai înalt nivel al libertății religioase era atins atunci când un regim dădea o libertate nelimitată tuturor cultelor de pe teritoriul controlat de el. Ceea ce s-a întâmplat în sec. XVI, dar numai în Polonia (Confederația din Varșovia, 1573) și în

¹ Hans R. Guggisberg, *Wandel der Argumente für religiöse Toleranz und Glaubensfreiheit im 16. und 17. Jahrhundert*, în *Zur Geschichte der Toleranz und Freiheit*, Heinrich Lutz (Hg.), Darmstadt, 1977, p. 465.

principatul Transilvaniei². Aceeași idee este exprimată și de Karl Völker într-un studiu dedicat politicii religioase a lui Ștefan Bathory în Polonia. Referindu-se la plecarea acestuia din Transilvania în Polonia, Völker scria: „Ștefan Bathory venea deci din Transilvania, o țară în care problema toleranței și-a găsit o rezolvare pacifică, cum n-a existat în nici o altă parte a Europei. Situația politică din Transilvania a făcut în așa fel încât aici să poată fi constituite asemenea relații în domeniul confesional”³.

Și mai departe, după ce a arătat că în Transilvania prinții trebuiau să întrețină „bune relații cu toate stratele sociale, fără deosebire de apartenența confesională”⁴, el amintește că este vorba despre cele „trei națiuni recunoscute” (*receptae*). După care el scoate în relief ceea ce a spus, citând decizia Dietei de la Turda din 6-13 iunie 1568, care stipula, în ceea ce privește problemele religioase, că: nu este permis nimănui să amenințe cu închisoarea, cu suspendarea din funcție din cauza doctrinei (religioase - n.n.), de vreme ce credința este un dar de la Dumnezeu”. Această decizie va fi aprobată și de Dieta de la Târgu-Mureș din 1571⁵. În ceea ce privește populația românească, care se găsea în stare socială ne-liberă, se amintește că ea „aparținea în cea mai mare parte Bisericii greco-ortodoxe”, dar se adăuga în continuare: „Aceasta era adică ”nerecunoscută”, dar în ciuda multiplelor restricții ea a fost totuși permisă (acceptată)”⁶. Ca și cum totul s-ar fi petrecut în pace și perfectă înțelegere. De altfel ideea unei coexistențe libere în Transilvania sec. XVI-XVII este foarte agreeată de cei care vor să treacă cu ușurință peste anumite realități care nu le fac plăcere. Ba dimpotrivă, ei se laudă cu marea libertate religioasă de la Turda⁷.

Fără îndoială, decizia Dietei de la Turda are, din punct de vedere teoretic și din acela al celor „trei națiuni recunoscute” (*receptae*) o importanță deosebită, pentru că se stipulează libertatea religioasă a cetățenilor Principatului. Dar această libertate nu-i cuprindea pe toți, ci doar pe cei care aparțineau celor „trei națiuni recunoscute”: ungurii, sașii și secuii, care formau de fapt o minoritate în raport cu numărul mult mai mare al românilor ortodocși, considerați doar tolerați în propria lor țară.

Pentru a înțelege mai bine ceea ce am afirmat, să ne întoarcem câțiva ani în urmă, înaintea dietei de la Turda din 1568. În anul 1517, când Luther afixa pe poarta bisericii din Wittenberg cele 95 de teze⁸ care vor revoluționa lumea, Transilvania era obligată să accepte gravele formulări ale Tripartitului lui Ștefan Verböczi, calificat de N. Iorga drept „cea mai crudă proclamație a sclavagismului pe care Europa a cunoscut-o sau carta veșnicei pedepse”⁹.

După bătălia de la Mohács (29 august 1526), Ungaria va deveni pașalâc turcesc, în timp ce Transilvania se va organiza ca principat autonom, ceea ce va permite propagarea ideilor Reformei în această țară.

Sașii vor îmbrățișa luteranismul, în timp ce ungurii vor accepta calvinismul și unitarianismul, iar secuii rămâneau catolici.

Dietele transilvane vor admite numai cele trei națiuni: nobilii (unguri), sașii, secuii, și numai patru confesiuni, așa-zis recunoscute (*receptae*): romano-catolică, luterană (1557), calvinistă (1564) și

² *Ibidem*, p. 466; Janusz Tazbir, *A State without Stakes. Polish Religious Toleration in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Warszawa, 1973, p. 90; E. M. Wilbur, *A history of Unitarianism in Transylvania, England and America*, Cambridge, Massachusetts, 1952, p. 48.

³ Karl Völker, *Ștefan Bathorys Kirchenpolitik in Polen*, în *Zur Geschichte der Toleranz und Religionsfreiheit ...*, p. 66.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 67; Friedrich Teutsch, *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, I. Bd., 1921, p. 284.

⁶ Karl Völker, *op. cit.*, p. 67; Johannes Crisian, *Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Union der Rumänen in Siebenbürgen unter Leopold I.*, 1882, p. 11.

⁷ De exemplu, episcopul László Tökés, la o conferință ecumenică din aprilie 1993 la Cluj, spunea: „Serbăm anul acesta 425 de ani de la pacea stabilită la Turda, care a proclamat pentru prima dată în lume libertatea religioasă în înțelesul modern al cuvântului, ale cărei efecte benefice au cuprins toate confesiunile Transilvaniei, înțelegând prin aceasta și pe românii ortodocși, devenind izvor ideologic al toleranței transilvănene pe care o resimțim până în zilele noastre. Cf. raportul său: *Aplanarea conflictelor dintre etnii și culte prin intermediul Bisericilor*, ms., Cluj-Napoca, 1993, p. 3-4.

⁸ Kurt Dietrich Schmidt, *Grundriss der Kirchengeschichte*, 6. Auflage, Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1975, p. 271-360; Friedrich Heyer, *Konfessionskunde*, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 1977, p. 632-676; R. Kottje et B. Moeller, *Ökumenische Kirchengeschichte*, Bd. II, *Mittelalter und Reformation*, München, 1988, p. 284-408; Joseph Lorz și Erwin Iserloh, *Kleine Reformationgeschichte*, Herder Bucherei, Freiburg, Basel, Wien, 1969.

⁹ David Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania 1700-1848*, București, 1989, p. 355-363; Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1989, p. 91.

unitariană (1571). Cele trei națiuni privilegiate și cele patru confesiuni recunoscute vor fi numite „cele șapte păcate istorice ale Transilvaniei”¹⁰.

În același timp, cea mai numeroasă parte a locuitorilor Transilvaniei era formată din românii ortodocși, pe care sașii vor încerca să-i convertească la luteranism, și ungurii, la rândul lor, să-i convertească la calvinism.

Primii au început prin a cere, în 1543, ca toți locuitorii de pe „Fundus regius”, indiferent de naționalitate, să primească noua doctrină a lui Luther. În acest timp Sibiu era condus de un lutheran convins, Petru Haller¹¹. Puțin mai târziu, în 1544, la Sibiu își va face apariția Catehismul, probabil tot sub influența lutherană¹², deși unii istorici contestă acest lucru. Este sigur că saxonii și-au dat repede seama că românii nu puteau fi convertiți la luteranism și activitatea tipografică de la Sibiu și Brașov va avea un caracter comercial; cartea era pentru ei „un articol de comerț”¹³. Și apoi, nefiind un popor politic, stăpân al mijloacelor administrative, legislative și judiciare, ei nu puteau să-și impună cu forța propaganda lor de prozelitism. Fiind un popor „privilegiat”, o eventuală convertire a tuturor românilor la luteranism ar fi însemnat în mod automat acțiunea de a periclita situația privilegiată a sașilor care vor păstra încă spiritul lor de castă¹⁴.

Cu totul altfel se prezintă situația în cazul calvinilor unguri care, dispunând de putere politică și juridică, vor încerca să organizeze o ierarhie româno-calvină, în ciuda opoziției românilor. Toate acestea se petreceau în timpul domniei principelui Ioan Sigismund (1559-1571), fiul lui Ioan Zápolya (1526-1549).

Dar înainte de a vedea cum a fost impus prozelitismul calvin românilor trebuie să precizăm un lucru: prima preocupare a celor trei națiuni recepte (nobilii unguri, sașii și secuii) a fost aceea de a păstra privilegiile lor, pe care le fixau în legi date de Dieta transilvană.

Dieta va stabili și raportul dintre confesiunile la care aceștia au aderat. De nenumărate ori ea trebuie să intervină pentru a concilia diferitele ramuri ale protestanților transilvăneni. Iată de exemplu ce spunea Dieta de la Turda ținută între 4-11 iunie 1564 la punctul 5: „În treburile religioase și mai ales în timpul comuniunii, până acum având loc diferite certuri (divergențe), dispute, lupte și altercații între supraveghetorii și pastorii bisericilor din Cluj, ale națiunii ungurești și a celei saxone din Sibiu, pentru a elimina asemenea certuri și a concilia conștiințele celor două părți, pentru liniștea locuitorilor regatului, s-a decis ca de acum înainte cele două părți să fie libere să-și țină religia și confesiunea bisericii din Cluj sau Sibiu, în așa fel încât, dacă un pastor dintr-un oraș sau sat vrea să predice religia și credința bisericii din Cluj și vrea să forțeze poporul la aceasta, el să nu poată face acest lucru, dar oricare religie, cetate, oraș sau sat ar vrea să o țină, predicatorul acestei credințe poate să o țină, iar cei care s-ar opune să fie îndepărtați; același lucru trebuia să fie respectat și în diocesa bisericii din Sibiu”¹⁵. Prin aceasta se recunoșteau cele două noi direcții protestanto-lutherană, la Sibiu, și calvinistă, la Cluj.

În vreme ce neînțelegerile între catolici și adepții noii doctrine - evanghelicii - persistau, Dieta de la Sighișoara din 21-26 iunie 1564 stipula: „În ceea ce privește situația religiilor și diverselor controverse, domnilor regnicolari le place ca fiecare să îmbrățișeze credința pe care o dorește și ca fiecare din părți să nu provoace alteia o pagubă, neplăcere sau insultă”¹⁶. Această Dietă este obligată să ia și măsuri practice pentru a stopa neînțelegerile dintre cele două părți care se confruntau la Caransebeș. „Pentru că - spune Dieta - în districtul Caransebeș s-a început predicarea Sfintei Evanghelii, și în mijlocul lor s-a iscat o neînțelegere între cei care împărtășeau credința romană și evanghelică, maiestatea sa a vrut să nu se transmită cunoașterea divergențelor între părțile în litigiu, ci să se prevadă în legi publice ca liturghia să fie predicată în biserici publice, de către fiecare parte în

¹⁰ Ioan Lupaș, *Istoria Românilor*, Sibiu, 1944, p. 235-236.

¹¹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1980, p. 581.

¹² *Ibidem*. Jakó Zsigmond, *Philobiblon transilvan*, București, 1977, p. 125.

¹³ Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania*, vol. I, Sibiu, 1935, p. 80.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Szilágyi Sándor, *Erdélyi országgyűlési emlékek, Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae*, Budapest, vol. II, p. 231-232; Dr. Alexandru Herlea, Dr. Valeriu Șotropa și Dr. Ioan N. Floca, *Vechile Legislații Transilvane, I. Approbatae Constitutiones, 1653*, în *Mitropolia Ardealului*, XXI (1976), nr. 7-9, p. 601, nota 3 (în continuare VLT) și Liviu Marcu (îngrijitor de ediție), *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653)*, Cluj-Napoca, 1997.

¹⁶ Szilágyi S., *op. cit.*, vol. II, p. 223-224; VLT, p. 600-601.

zile diferite. Astfel că într-o zi cei de religie română, în alta evanghelică, să asculte în același templu cuvântul lui Dumnezeu și să asiste la savârșirea ceremoniei divine și ca nici una dintre cele două părți să nu îndrăznească să tulbure sau să împiedice într-un fel sau altul cealaltă parte ziua sau timpul în care se va oficia slujba, la predică sau la comuniune”¹⁷, în caz contrar se vor aplica pedepse.

Pe fondul pierderii terenului deținut până atunci de catolici, protestanții vor câștiga mulți adepți. Dar o dată cu acest succes, își face apariția o scindare între ei prin nașterea unitarianismului sau a antitrinitarismului care s-a răspândit între unguri și care va fi recunoscut în 1571, anul în care a murit și protectorul protestanților, prințul Ioan Sigismund¹⁸.

Noul principe, Ștefan Báthory (1571-1576), era catolic, ceea ce va facilita pătrunderea iezuiților în Transilvania¹⁹. Nobilii reformați își vor impune dorințele lor și prin urmare Dieta de la Turda din 25-29 mai 1572 va decide „în ceea ce privește problemele religioase [...] că toate deciziile care au existat în timpul domniei fostului principe să rămână în aceeași stare și în vigoare conform deciziilor vechi și să nu se facă nici un rău nimănui în religia sa”²⁰. Deși în 1576 Ștefan Báthory devine rege al Poloniei, familia sa va domni în Transilvania până la cucerirea acesteia de către Mihai Viteazul. În acest timp ei, deși sunt catolici, vor trebui să țină seama de opțiunile reformaților transilvăneni: lutherani, calvini și unitarieni. Garanția libertăților lor va fi stipulată, de exemplu, de Dieta de la Cluj din 1-10 mai 1581²¹ și reluată de Dieta de la Alba Iulia din 25 aprilie-2 mai 1584²² și de cea de la Mediaș din 8-23 decembrie 1588. De vreme ce relațiile catolicilor cu protestanții erau tensionate, la punctul 7 Dieta stipula: „Pentru că conștiințele milostivilor noștri domni și ale tuturor celorlalți magnați de religie romană să fie liniștite și mulțumite, maiestatea sa trebuie să țină pentru necesitatea sa un predicator fidel, preot sau călugăr de naționalitate maghiară pe care să-l plătească din trezoreria sa. La fel și ceilalți domni și trezoreriile lor. La fel și ceilalți domni și nobilele lor rude trebuie să țină pentru ei în casele lor un părinte din același ordin, nu mai mult, dar că nimeni să nu constrângă cu forța conștiința nimănui, nici a sărmanului supus, nici a altora și să se respecte astfel religiile recepte conform conținutului articolelor vechi” și, pentru a evita orice confuzie, la punctul 11 se remarcă: „În ceea ce privește problemele religioase, noi am hotărât, cu toată țara, că cele două ordine religioase, în afară de Confesio Augustana, să se respecte, așa cum s-a observat până în prezent și la fel de acum înainte, în conformitate cu articolele anterioare, că nimeni să nu fie deranjat”²³. O nouă prezentare va fi făcută de Dieta de la Alba Iulia din 16 aprilie 1595, în care se spunea: „În ceea ce privește problemele religioase, noi am hotărât că în țară trebuie să fie respectate pretutindeni libertatea religiilor recepte, deci catolică sau romană, lutherană, calvină și antitrinitariană”²⁴.

Ultima Dietă pe care o mai amintesc este aceea a scaunului secuiesc Sepsi din 25 octombrie-4 noiembrie 1600. Iată ce s-a spus: „Noi am hotărât că în această țară să fie admisă libertatea religioasă a celor patru religii recepte: catolică sau romană, lutherană, calvină și unitariană; fiecare proprietar de religie romană să poată ține un preot de religia și credința sa în comuna unde și-ar avea reședința și acolo unde s-ar fi introdus un preot împotriva voinței credincioșilor prin violență și prin inovație în afara acestui loc, fie sat sau oraș, dacă el nu a fost primit și dacă ei nu vor să-l păstreze și dacă un oficiant al religiei a fost îndepărtat, el să fie instalat din nou”²⁵.

Ne oprim aici cu prezentarea cadrului religios creat de dietele transilvănene până la 1600. Se poate observa din ceea ce s-a spus că legile care privesc libertatea religioasă sunt într-adevăr, în sensul Dietei de la Turda din 1568, foarte avansate pentru perioada în care Europa era răvășită de războaie interconfesionale, când asistăm la evenimente precum „noaptea Sfântului Bartolomeu” sau la condamnarea lui Michel Servet la supliciul arderii pe rug la Geneva, în 1553.

¹⁷ Szilágyi S., *op. cit.*; VLT, p. 601.

¹⁸ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 233-235.

¹⁹ *Ibidem*; V. Biró, *La politique religieuse et scolaire d'Étienne Bathory en Transylvanie*, în *Étienne Bathory, roi de Pologne, prince de Transylvanie*, Ungarische Akademie der Wissenschaften & Polnische Akademie der Wissenschaften, Krakau, 1935, p. 47-70; Karl Völker, *op. cit.*, p. 264.

²⁰ Szilágyi S., II, p. 528; VLT, p. 601.

²¹ Szilágyi S., III, p. 157; VLT, p. 601.

²² Szilágyi S., III, p. 203; VLT, p. 601.

²³ Szilágyi S., III, p. 240; VLT, p. 601.

²⁴ Szilágyi S., III, p. 472; VLT, p. 601.

²⁵ Szilágyi S., III, p. 551-552; VLT, p. 602.

Văzută prin prisma lucrurilor spuse mai sus, realitatea transilvană dă impresia unei societăți în care libertatea religioasă ar fi fost ceva foarte ușor de realizat. O prezentare obiectivă a societății transilvane a secolelor XVI-XVII și chiar de mai târziu va trebui să aibă în vedere și un alt element: elementul românesc, majoritar și ortodox. Căci în această perioadă exista o situație destul de anormală: minoritatea etnică supune și conduce o majoritate tolerată. Se creează în acest sens un cadru juridic în care românii nu au nici un loc și, în plus, se duce la adresa lor o intensă propagandă de convertire la calvinism. Ceea ce dietele stipulau în vederea realizării libertății religioase privea numai cele trei națiuni (maghiară, saxonă și secuiască) și cele patru religii recunoscute (catolicismul, calvinismul și unitarianismul). Românii ortodocși nu făceau parte din „status” și în consecință ei nu erau recunoscuți, ci doar admiși, tolerați „ad beneplacitum principum et regnicolarum”²⁶.

Se remarcă deci o dublă discriminare a românilor: etnică și religioasă. Sub aspect social, marea lor majoritate era supusă, căci nobilimea care trecuse înainte la catolicism se maghiarizase. Calvinii știau acest lucru și mai știau că, prin aderarea românilor la noua confesiune, legăturile lor cu frații din Valahia și din Moldova vor deveni din ce în ce mai slabe și astfel Principatul transilvănean va deveni mai puternic, separat de țările române. Căci, din punct de vedere etnic, românii sunt diferiți de celelalte popoare coabitante, pentru că ei fac parte din familia popoarelor romanice, având o limbă proprie, obiceiuri, credințe și veșminte proprii. Ei sunt legați de totalitatea poporului român din est, spre deosebire de unguri, care prelungesc masa poporului lor spre vest.

La diferența etnică se adaugă diferența religioasă, deoarece ei sunt ortodocși, legați de lumea ortodoxă. Ierarhic chiar, ei sunt supuși Mitropoliei Valahiei și, prin ea, Patriarhatului de Constantinopol, spre deosebire, de exemplu, de catolici, care gravitează în jurul scaunului papal. S-a creat aici nu numai o diferență între confesiuni, dar și o opoziție între „creștini” și „schismatici”. Ceea ce este interesant este faptul că această opoziție creată încă în timpul prozelitismului catolic s-a conservat și în timpul Reformei. Rezistând Reformei, ortodoxia rămâne distinctă, devenind „legea românească”. Alături de alte elemente distinctive, ea va întreține o conștiință românească, prezentă tot timpul în procesul transformării istoriei²⁷. Și, pentru a demonstra aceste lucruri, din multitudinea de exemple vom lua câteva:

De exemplu, la 16 noiembrie 1523, Paul Thomory, arhiepiscop de Kalocsa și de Vać, fost castelan de Făgăraș, scria o scrisoare de răspuns sașilor din Sibiu, privind poziția pe care trebuiau să o aibă față de români²⁸. Paul Thomory, bun cunoscător al românilor, le recomanda sașilor și castelanilor de Făgăraș calea justiției pentru rezolvarea tuturor neînțelegerilor și eliminarea pagubelor care ar putea să apară. „Trebuie să știți, domnilor - se adresează el nobililor sași - că nici un lucru și sarcină nu cântărește atât de tare asupra supușilor, ca atunci când una dintre părți nu vrea să se supună justiției și vrea, impusă de un sentiment anormal să repare singură drepturile sale. Din cauza acestor motive au avut loc furturi, incendii, jafuri în această țară, pe care, o știți și dumneavoastră, cu cele mai mari eforturi și pedepse cu moartea pentru unii din ei, au adus-o în bună stare.”

Prin toate acestea, Paul Thomory recunoștea, indirect, că românii au fost împinși la violență de abuzurile sașilor care nu respectau justiția. Și totuși, principiul inferiorității românilor persista, discriminarea era un lucru care venea de la sine²⁹. Căci iată ce spune același Thomory: „Lăsăm deoparte plângerile castelanilor din Făgăraș care răspund la scrisorile noastre și care ne-au spus personal; înainte de toate sașii trebuie să aibă prioritate față de români (s. n.), așa cum se petrecea în timpul nostru, altfel această țară ar ajunge în curând la egalitate, dacă s-ar cântări cu aceeași măsură interesul catolicului cu acela al românului”³⁰. În consecință, calea justiției trebuie urmată de toți, dar pentru români justiția trebuia împărțită cu altă măsură decât pentru alții, pentru a nu se ajunge la egalitate. În scrisoare - așa cum remarcă Ioan Aurel Pop - se recunoaște sincer și se recomandă

²⁶ Andrei Baron de Șaguna, *Istoria Bisericii Ortodoxe Răsăritene Universale de la întemeierea ei până în zilele noastre*, tom I, Sibiu, 1860, p. 98; VLT, p. 445.

²⁷ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1984, p. 101-105.

²⁸ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente ...*, vol. XV/1, p. 275, nr. 500.

²⁹ Ioan Aurel Pop, *Sensibilități etnice și confesionale în Transilvania în timpul lui Nicolae Olahus*, ms., p. 5.

³⁰ E. de Hurmuzaki, *loc. cit.*; Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1989, p. 103; Étienne Meteș, *La vie menée par les Roumains du XVI-e siècle*, în *La Transylvanie*, II, Bucarest, 1938, p. 236.

discriminare. Așa se justifică jafurile și incendiile de care românii erau acuzați: „neavând cuvânt în fața legii ei își făceau dreptate”³¹.

Același principiu discriminatoriu, aplicat și recomandat de Thomory îl găsim într-un alt document, de la 1584, unde se spune: „În primul rând, românii din Făgăraș să nu-și aducă oile spre pământurile saxone dacă nu s-a convenit în acest sens în fața justiției”. Dacă totuși ei își duceau oile, saxonul avea dreptul, în anumite circumstanțe, să-l omoare pe român. Deși totul pare incredibil, decizia de mai sus nu este singulară prin stilul ei discriminator, căci iată ce se spune într-un document de la Sibiu din 1583: „Dacă un român din Poplaca (sat situat aproape de Sibiu) decojește un copac, dacă vinovatul nu a fost prins, satul Poplaca va trebui să dea un alt român pentru a fi spânzurat în locul celui care a scăpat”³². Și totul se petrecea într-o perioadă în care dietele legiferau libertate și egalitate pentru națiunile și religiile recunoscute.

De fapt, chiar Dietele susțineau aceste discriminări prin legile pe care le emiteau. Iată de exemplu ce spune regulamentul pentru execuție din articolul 28 al Dietei de la Târgu-Mureș din anul 1552, privitor la urmărirea și pedepsirea răufăcătorilor: „Românul nu poate să denunțe un ungur sau un saxon, dar un ungur sau un saxon poate să denunțe pe un român”³³.

Doi ani mai târziu, în 1554, Dieta hotăra că „nici un țăran ungur nu poate fi acuzat cu trei martori, ci trebuie mărturia adevărată și cunoscută a șapte oameni de încredere; dar românul poate fi pedepsit prin mărturia a trei oameni de încredere”³⁴.

O conotație interesantă aduce articolul 20 al Dietei de la 1555, care stipula: „La fel omul țăran și creștin (deci ungur sau sas) poate fi ridicat prin jurământul a șapte creștini, românul prin jurământul a trei creștini, șapte români trebuiau să fie martori pentru un român”³⁵. Altfel spus, discriminarea etnică este dublată de discriminarea religioasă. În anul în care lutheranismul primea libertatea de a exista, românii ortodocși nu mai erau considerați creștini. Ei nu mai sunt nici măcar „schismatici”. Acest lucru va avea ca revers creșterea atât a conștiinței naționale cât și accentuarea caracterului național al ortodoxiei, dar și adâncirea prăpastiei între națiunile „recepte” și cea „tolerată”.

Sistemul religiilor recunoscute oficializat până în 1572 n-a făcut decât să mențină sub o altă formă privilegiile acestei minorități, altădată compact catolică. Sistemul „toleranței” a agravat situația românilor ortodocși, chiar termenul de „tolerat” având în acest caz sensul peiorativ de „suportat”. Confesiunile recunoscute, asigurându-și drepturile lor, resping religia românilor ca fiind schismatică, una care conține superstiții, idolatrie, ei o exclud dintre religiile creștine, opunându-i pe români creștinilor³⁶. De exemplu, Dieta de la 1566, ridicându-se împotriva idolatriei, voia să o suprimă mai ales printre români, „ai căror pastori (preoți) orbi, conduc niște orbi”; aceștia, dacă nu primesc cuvântul adevărului, trebuie eliminați începând de la episcop până la preot și călugăr³⁷. Aceeași Dietă de la Turda din 6-13 iunie 1568 care stipula egalitatea celorlalte religii se arată neliniștită de absența progresului prozelitismului calvin și cere principelui să ordone luarea de măsuri pentru susținerea acestui prozelitism. Iată ce spunea Dieta: „Cu devotament noi o informăm pe Majestatea Voastră că există mulți oameni în țară care nu ascultă de episcopul care a fost ales prin voința Majestății Voastre și îi urmează pe vechii preoți și, ascultând de ei, ei nu ascultă și nu-i permit să se achite de funcția sa; noi o rugăm pe Majestatea Voastră să ordone, pe baza ordinelor date înainte, progresul în Evanghelie și cei care contravin să fie pedepsiți”³⁸.

Nu este locul aici de a insista nici asupra ierarhiei româno-calvine, nici asupra influențelor benefice pe care Reforma le-a avut, totuși, asupra românilor. Pentru perioada de care ne-am ocupat,

³¹ I. A. Pop, *op. cit.*, p. 5.

³² E. de Hurmuzaki, *vol. cit.*, p. 524-525; Ioan Aurel Pop, *Solidarități medievale românești pe bază social-economică (sec. XIV-XVI)*, în *Istorie și civilizație. Profesorului C. Cihodaru la a 80-a aniversare*, Iași, 1988, p. 502-504.

³³ I. A. Pop, *Sensibilități* ..., p. 7.

³⁴ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, Bd. I, 1921, p. 265; É. Metes, *op. cit.*, p. 264.

³⁵ Cf. Szilágyi S., *op. cit.*, I, p. 395.

³⁶ E. de Hurmuzaki, *vol. II/5*, p. 206-207, nr. 90.

³⁷ *Ibidem*, p. 227, nr. 115.

³⁸ David Prodan, *op. cit.*, p. 108.

impresia generală pe care Transilvania o oferea era aceea a unei țări cu o gravă discriminare și cu o mare nedreptate³⁹.

Este edificatoare în acest sens mărturia unui om care nu poate fi bănuț de simpatie pentru români, Anton Verancsics. Acesta spunea că țara este "locuită de trei națiuni: secui, unguri și sași; aș adăuga totuși și românii, care deși ating ușor numărul celorlalți, nu au totuși nici o libertate, nici o noblețe, nici un drept al lor, în afară de cei care locuiesc în districtul Hațeg, unde se crede că a fost plasată capitala lui Decebal și care în timpul domniei lui Iancu de Hunedoara, locuind în această regiune, au dobândit noblețea pentru că tot timpul ei au luat parte la lupta împotriva turcilor. Ceilalți sunt toți oameni obișnuiți supuși ungarilor, fără pământuri proprii, răspândiți prin toată țara și ducând o "viață nefericită"⁴⁰. Deci, țara atât de lăudată pentru toleranță, oferă imaginea unui popor - cel mai numeros - situat într-o gravă servitute în raport cu un alt popor: românii majoritari sunt supuși ungarilor minoritari, spune Verancsics. Și situația nu se va schimba curând, căci interesele păturii de sus nu coincideau cu interesele românilor, ba dimpotrivă. Prin noile *Approbatae Constitutiones* din 1653 starea de "toleranță" a românilor se va agrava. La fel și exploatarea lor. De aceea nu suntem deloc surprinși de afirmația baronului Samuel von Bruckenthal din 1773, care spunea: "Din punct de vedere juridic, valahii nu sunt o națiune, ci un popor (plebs); ei sunt tolerați prin legi, dar în același timp sunt privați de orice libertate și de toate drepturile celorlalte națiuni. De fapt ei nu constituie nici o pătură sau segment, ei sunt împrăștiați printre celelalte națiuni și locuiesc ici și colo, o parte în sate izolate, o altă parte în alte sate. De aceea, ei nu au nici statut, nici legi"⁴¹.

Și suntem departe de Turda anului 1568, dar în ajunul anului 1784.

IOAN VASILE LEB

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Szilágyi S., *op. cit.*, II, p. 341.

⁴¹ I. A. Pop, *op. cit.*, p. 11.